

आत्मचित्र - भाग ५३

(कै. राम गवाले यांच्या 'आत्मचित्र' या आत्मचरित्रात्मक पुस्तकातून क्रमशः)

दिल्लीत राजमातांकडे १६ मिलिमीटरवर चित्रित केलेल्या समारंभाची आणि परदेशांतील चित्रणाची असंख्य रील्स होती. त्यांनी ती मला दाखवण्याची व्यवस्था करवली होती, त्यांतली मी बरीच पाहिली होती. त्यांत परदेशातील प्रवास, ग्वाल्हेर भोवतीच्या खेड्यापाड्यांत महाराज जीपमधून किंवा घोड्यावरून गरीब खेडुतांना प्रत्यक्ष भेटत असताना, त्यांच्या अडीअडचणी ऐकत असताना असंही चित्रण असे. राजमाता महाराजांच्या आठवणींनी खूप भावुक होत असत आणि ते किती उमदं व्यक्तिमत्त्व होतं, याच्या आठवणी सांगत.

त्याचं पूर्वायुष्य आणि आत्ताचं धर्मिक, श्रद्धाळू स्वरूप यांतला क्रांतिकारी

फरक त्या स्वतः सांगत असत. त्या आपल्या बालपणी राजवाड्याच्या तुलनेत ज्या खेड्यातल्या चंद्रमौळी घरात वावरत असत, ते खेडं पाहून यायला त्यांनी मला तिकडं मुद्दाम पाठवलं होतं. एकदा ग्वालहेरहून इंदूरला मुक्काम असताना त्यांनी विचारलं, “आपने महेश्वर नही देखा है?” मी, “नाही” म्हटल्यावर म्हणाल्या, “हम देवास तो जा रहे हैं। वहाँसे बिलकुल पास है महेश्वर।” मी म्हटलं, “देवासला पोहचण्यापूर्वी तुम्ही मला एक दुसरी गाडी घ्या. मी देवासला माझ्या एका स्नेहांना भेटून येतो.” त्यांनी विचारलं, “इथं आपले स्नेही? कुणाला भेटायचं आहे?” मी, “कुमार गंधर्वाना भेटायचं आहे म्हणून बोललो. मी सांगितलं, की कधीही देवासला आलो तर तुम्हांला भेटल्याशिवाय राहणार नाही, असं माझं वचन आहे त्यांना. तर त्या चटकन म्हणाल्या, “वा! आपके स्नेही तो हमारे हैं!” मी दुसरी गाडी घेऊन कुमारना भेटायला गेलो. गेटबाहेर येऊन कुमारांनी ड्रायव्हरला डिकी उघडायला सांगितली आणि बँग काढायला सांगू लागले. मी, “पुढं जायचं आहे, निव्वळ वाटेत मुद्दाम भेटायला आलोय,” वर्गेरे सांगितलं आणि त्यांची कशीबशी समजूत काढून तासभर थांबून निघालो. महेश्वर हे राजमातांचं श्रद्धास्थान, अहिल्याबाईच्या मंदिरामध्ये अभिषेक, दातियाला १०८ यजांचा सोहळा असे. धार्मिक सोहळे मी त्यांच्याबरोबर पाहू शकलो.

दिल्लीतील जैन स्टूडिओचं योजलेलं काम पूर्ण करून पुण्यात आलो. दिल्लीहून पुण्यात पोहचल्यानंतर खूप बरं वाटलं. एव्हाना रेखा ही एक निष्ठावान, ध्येयवादी, निःस्वार्थी, व्यवसायात कसलीही तडजोड न करणारी अशी बहुश्रुत प्रगल्भ व्यक्ती झाली होती. भोवतालच्या शेतांच्या, खेड्यांतल्या परिसरात ती आणि डॉ. उदय यांच्यावर तिकडच्या विशेषतः गरीब लोकांची श्रद्धा आहे आणि त्यांच्या हातालाही यश आहे. त्यांच्या जीवन शैलीत, दिनचर्येत पहिला विचार रुग्णांचाच येतो. त्यांची दोन्ही मुलं आता मोठी होत होती, शिकत होती. आपल्या आई-वडिलांच्या कष्टांची त्यांना पूर्ण जाण आहे. आमच्या या वाढत्या वयात दोन्ही नातवंडांचा मोलाचा सहवास आहे. डॉ. उदय आणि रेखा यांचा तर आम्हांला खूप आधार वाटतो. आपल्या सिंहगडरोडच्या ‘त्रिमूर्ती हॉस्पिटल’मध्ये ते अहोरात्र कार्यरत असतात. ते आमचे जणू पालकच आहेत. लहानपणीची चिमुरडी रेखा सुरेख ऑर्डिल-ऐंटिंग्ज, पेन्सिल स्केचेस असे चित्रकलेतले अनेक प्रकार हाताळत असे. अधूनमधून तिला उर्मी येतेही. उदय-रेखाची दोन्ही मुलं अद्वैत आणि राहुल आणि देवेन-विंदा यांची अमेरिकेत वास्तव्य असलेली मुलं सलील आणि सुलीना, ही आमची नातवंडं, आता मित्रत्वातली झाली आहेत.

देवेन अमेरिकेत फिलाडेल्फिया येथे यूरोपेलीजी स्पेशलायझेशन करून सर्जन झाला आहे. दोन्हीकडची मुलं, नातवंडं यांच्याकडून नवनवीन ऐकण्यासारखं, शिकण्यासारखं असतं. त्यातलं फार थोडं आपल्याला माहीत असतं. त्यांचं डोळसपणे खूप ऐकावं आणि आपलं जतन करण्यासारखं असेल तेवढं जरुर सांगावं आणि विकसित होणाऱ्या व्यक्तिमत्त्वाला फार तर विकासाची दिशा दाखवावी. पालक झाल्यानंतर आपला दृष्टिकोन कसा असावा याबद्दल विचारवंतांनी मार्गदर्शन केलं आहे. खलील जिब्रान हा विचारवंत म्हणतो,...

If you want to plant for a year, plant grain.

If you want to plant for 10 years, plant trees.

If you want to plant for 100 years, plant men.

मुलांबद्दल त्यानं म्हटलं आहे -

You may give them your love but not your thoughts for they have their own thoughts. You may house their bodies but not their souls in the house of tomorrow which you cannot visit not even in your dreams.

एकूणतच लहान मुलांकडून ऐकण्या-शिकण्यासारखं खूप असतं. अशा शिकण्यातून घडलेला एक प्रसंग माझ्या सदैव स्मरणात राहिला आहे.

एकदा प्रसिद्धी माध्यमाबाबतच्या एका चर्चासत्रात सहभागी होण्यासाठी मी दिल्लीला गेलो होतो. एका अतिशय प्रसिद्ध सभागृहात चर्चासत्र सुरु झालं. निरनिराळ्या वक्त्यांनी कळूच नयेत असे क्लिष्ट आणि बोजड शब्द वापरून आपले विचार मांडायला सुरुवात केली होती. चर्चा हळूहळू रूप घेऊ लागली होती. टीव्ही या माध्यमामुळं अशिक्षित, ग्रामीण भागाचा, जनतेचा कसा फायदा होणार आहे, यावर चर्चेचा भर होता. चर्चेच्या ओघात 'टीव्ही म्हणजे काय?' हा प्रश्न चर्चिला जाऊ लागला. टीव्हीची व्याख्या निरनिराळे वक्ते किमान प्रत्येकी वीस-पंचवीस वाक्यांत बसवण्याचा प्रयत्न करीत होते. प्रत्येकाला आपले विचार मांडता आले पाहिजेत, या संकल्पनेतून माझीही पाळी आली. मी उभा राहिलो. या विषयाच्या संबंधात मी एक प्रत्यक्ष प्रसंग सांगितला.

महाराष्ट्रात टीव्ही येणार, एका दूरच्या खेड्यात त्याचा मुहूर्ताचा, उद्घाटनाचा समारंभ होणार म्हटल्यावर मी त्या क्षणाला काही झालं तरी हजर राहायचं ठरवलं. खडकवासला या खेड्यातल्या शाळेच्या इमारतीच्या व्हरांड्यात टीव्ही ठेवला होता. रांगोळ्या, पताका, बँड वर्गे अतिशय आनंदाचं आणि हौसेचं वातावरण होतं. त्यावेळी मंत्री असलेले मा. श्री. मोहन धारिया समारंभाचे प्रमुख पाहुणे होते. मी

माझ्या सवयीप्रमाणे समारंभाच्या खूपच अगोदर गेलो होतो. मा.श्री.धारियासाहेबांच्या आगमनाची ठरलेली वेळ अजून व्हायची होती. मी सहज त्या खेड्यातल्या शाळेच्या आवारात फिरत असलेल्या एका माणसाला विचारलं, “काय आहे हो, आज इथं?” तो मनुष्य म्हणाला, “काय की बुवा, मिनिश्टर, बिनिश्टर यायचे हायत.” थोड्या वेळात - त्या शाळेतला असावा बहुतेक - एका विद्यार्थ्याला मी थांबवलं. खाकी चड्ही,धुतलेला पांढरा शर्ट, वरचं बटण लावलेलं, धुतलेला शर्ट वाळवण्यासाठी तारेवर किंवा दोरीवर टाकल्याची रेघी मधोमध दिसत होती. त्यानं आपल्या बारीकशा केसांचा भांग पाडला होता. त्याच्या आजीनं त्याला घरनं निघताना अंगारा लावला होता, तो दिसत होता. मी त्याला विचारलं, “बाळ, या शाळेतला का रे, तू? काय आहे समारंभ आज इथं?” त्यानं तत्परतेनं उभं राहून उत्तर दिलं, “आज इथं टीव्हीचं उद्धाटन आहे.” मी त्याला विचारलं, “टीव्ही म्हणजे रे, काय बाळ?” “तुम्हांला माहीत नाही?” तो ताबडतोब टीव्हीकडं बोट करून बोलला, “टीव्ही म्हणजे रेडिओतला शिनेमा.” ‘A Film in Radio. This is how the boy had understood T.V. He defined it.’ माझ्या बोलण्यानंतर कडाडून टाळ्या होऊन कौतुक झालं. मी फक्त म्हटलं, “या सान्या कौतुकाचं श्रेय त्या मुलाचं आहे. या ग्रामीण भागातल्या विकासणाऱ्या पिढीला आपण काय शहाणं करणार? जास्तीत जास्त खरं शिक्षण देऊ या, संधी उपलब्ध करून देऊ या.”

पुण्यात टीव्ही, व्हिडिओ सीरियल्स किंवा एपिसोडस, टेलिफिल्म्स, मी खूप केल्या. बहुतेक कथाप्रधान फीचर फिल्म्ससारख्या मी केल्या. काही शेतीविषयक, काही लहान मुलांच्यासाठी केल्या. आदरणीय श्री.मोहन धारियांनी प्रस्थापित केलेली ध्येयवादी संस्था ‘वनराई’ या विषयावर व्हिडिओ फिल्म्स केल्या. त्या अनेक भाषांतही झाल्या. एक अत्यंत जबाबदारीचा विषय करायला मिळाला तो म्हणजे यशवंतराव चव्हाण यांच्या जीवनावरची प्रदीर्घ टेलिफिल्म. ज्येष्ठ समाजसेवक नरूभाऊ लिमये यांच्या मार्गदर्शनाखाली ही फिल्म मी केली. ज्येष्ठ पत्रकार आणि मा.यशवंतरावजींचे मित्र श्री.अनंतराव पाटील यांचं मोलाचं मार्गदर्शन मिळालं. हा विषय म्हणजे महाराष्ट्राच्या जडण-घडणीचा, स्वातंत्र्य संग्रामाचा विषय असल्यानं मला त्यात खूपच रस होता. क्रांतिकारी समाजसेवक श्री.केशवराव जेधे यांच्या जीवनावरही यशवंतराव चव्हाण प्रतिष्ठानसाठी टेलिफिल्म केली. त्यावेळी डॉ.मा.प.मंगूडकर यांचं मार्गदर्शन मला मिळालं.

स्वातंत्र्यपूर्व काळात आपल्यात एकी होती, इतके भिन्न-भिन्न पक्ष नव्हते. स्वातंत्र्य मिळवणं हे एकच लक्ष्य होतं. अलका कुबल, राजन ताम्हाणे, श्रीकांत मोर्घे वगैरे कलाकार घेऊन ‘गाऊ त्यांना आरती’ नावाची १९४२च्या चळवळीवर

आधारीत मालिका मी केली. तेरा भाग होते. प्रेक्षकांना ती आवडली असावी.
कारण बन्याच जणांनी त्या मालिकेची दखल घेतली.

लागला नाही प्रकार मिळालेला त्याचा नाही तात्र निमित्त 'साई डॉक साई'

पुण्यात आल्यानंतर घनिष्ठ संबंध असलेल्या मित्रांच्या भेटी होऊ लागल्या.
संस्था, बुक स्टॉल्स, चारुदत्त सरपोतदारांसारख्या मनानं सेवाभावी धारणेच्या
व्यक्ती, आदरणीय मोहन धारिया, ग.प्र.प्रधान, नरुभाऊ लिमये यांच्या भेटीतून
नकळत मार्गदर्शन मिळत असे. पु.ल.च्या प्रत्येक भेटीतून काहीतरी नवीन
अनुभूती, भारून जावं अशी घटना ऐकायला मिळे. घरच्यांपैकी बबन वाळवेकर
हा माझा भाचा. अगदी लहानपणापासूनचा जणू अत्यंत जवळचा धाकटा भाऊ,
मुलांच्यावर जीवापाड प्रेम करणारी प्राथमिक शाळेतील अतिशय शांत स्वभावाची
शिक्षिका सौ.आशावहिनी. बबन आणि आशावहिनी हे कुटुंब अतिशय जिव्हाळ्याचं,
पुण्यात आल्यानं अधिक सहवासात आलं. तेही आमच्याकडं आपला वडीलकीचा
आधार अशा भावनेनं पाहतात. दिल्लीहून पुण्यात येण्याचा निर्णय योग्यच
ठरला, इतके पुण्यात पुन्हा रमलो. सुधीर गाडगीळसारख्या मिस्कील, हुशार
तरुण मित्राच्या वरचेवर भेटी होत. त्यांच्यासारख्या मित्रांच्या भेटी होण्यानं
आपण तरुण होत चाललो आहोत; असा समज व्हावा, अशी ही व्यक्ती.

- वै. राम गबाले

('आसचित्र' पुस्तकासाठी भारतातील संपर्क - अरुण जाखडे - २५४४२४५५)